

FITXA IDENTIFICATIVA**DADES DE L'ASSIGNATURA****Codi:** 41011**Nom:** Cultura visual contemporània**Cicle:** Màster Universitari Oficial / Postgrau doctorat**Crèdits ECTS:** 12**Curs acadèmic:** 2025-26**TITULACIONS**

Titulació	Centre	Curs	Període
2014 - Màster Universitari en Història de l'Art i Cultura Visual	Facultat de Geografia i Història	1	Anual

MATÈRIES

Titulació	Matèria	Caràcter
2014 - Màster Universitari en Història de l'Art i Cultura Visual	Cultura visual contemporània	OPTATIVA

COORDINACIÓ

GIL SALINAS RAFAEL

RESUM

Els continguts del mòdul aspiren a oferir als estudiants un alt nivell d'especialització en l'art contemporani, partint no ja de l'estudi cronològic de les seues principals manifestacions, sinó de establiment de les vies d'interpretació més operatives per a enfrontar-se a la comprensió de les estructures culturals que conformen la nostra cultura visual contemporània.

El mòdul està impregnat d'una intencionalitat doble: d'un costat, les anàlisis des de noves perspectives teòriques, especialment les que es consideren més representatives per a la comprensió de les nostres formes de visualitat i de la nostra forma històrica de relacionar-nos amb les imatges i de percebre els nostres entorns experiencials determinats per elles. D'un altre costat, el mòdul està encaminat a incitar els estudiants a què esbossen i desenvolupen les seues pròpies estratègies de investigació i que apliquen aquestes propostes analítiques a formes concretes de gestió de l'univers imaginari contemporani en els espais culturals i artístics de l'actualitat.

ulturals i artístics de l'actualitat.

CONEIXEMENTS PREVIS**RELACIÓ AMB ALTRES ASSIGNATURES DE LA MATEIXA TITULACIÓ**

No s'ha especificat restriccions de matrícula amb altres assignatures del pla d'estudis.

ALTRES TIPUS DE REQUISITS

No es requereixen coneiximents previs

COMPETÈNCIES / RESULTATS D' APRENENTATGE

2014 - Màster Universitari en Història de l'Art i Cultura Visual

Capacitat per analitzar els principals elements musicals (melodia, arranjaments i interpretació) en la banda sonora original d'una creació audiovisual.

Capacitat per analitzar la funció de la música preexistent (música de concert, jazz, rock) en la banda sonora d'una creació audiovisual.

Capacitat per comprendre, descriure i interpretar els ingredients de la cultura visual contemporània i la seua relació amb la societat sorgida de la revolució industrial.

Capacitat per comprendre, descriure i interpretar l'arquitectura i l'urbanisme contemporanis amb els instruments conceptuals de la història de l'art i d'altres disciplines com ara l'estètica, l'antropologia, la literatura o la sociologia.

Capacitat per comprendre, descriure i interpretar la influència del disseny gràfic i industrial en l'evolució i en les tendències de les arts contemporànies i en la vida quotidiana.

Capacitat per comprendre, descriure i interpretar les arts plàstiques contemporànies amb els instruments conceptuals de la història de l'art i d'altres disciplines com ara l'estètica, l'antropologia, la literatura o la sociologia.

Capacitat per comprendre, descriure i interpretar les relacions entre les actuals tendències de les arts i els últims corrents de la crítica i la historiografia artística (crítica de gènere, estudis visuals, estudis multiculturals).

Coneixement crític de les últimes tendències de l'art (art corporal, performance, videoart ciberart) i de les seues connexions amb altres activitats limítrofes com ara el teatre, el cinema o la publicitat.

Coneixement crític del paper de les avantguardes històriques en les arts figuratives i en la cultura audiovisual, així com en la gènesi de les imatges dominants en el món contemporani.

Coneixement de l'entorn sociocultural i professional que estime una investigació compromesa amb el benestar comunitari sostenible, especialment en tot el que es refereix a la protecció, el coneixement i el gaudi social del patrimoni historicoartístic i de la creativitat contemporània.

Coneixement del funcionament dels mercats i de les institucions relacionades amb l'art contemporani.

DESCRIPCIÓ DE CONTINGUTS

1. ART I DISSENY: LA DIMENSIÓ SOCIAL EN LA CULTURA VISUAL CONTEMPORÀNIA

OBJECTIUS:

o Analitzar l'art del segle XIX amb un enfocament crític que revele les polítiques de poder hegemòniques que condicionen la cultura. Incloure la sociabilitat com a metodologia d'aproximació historiogràfica per a l'anàlisi del camp artístic.

o Introduir l'alumnat a la història del disseny des del segle XIX fins al present i en l'impacte social d'esta activitat. Fomentar el desenrotllament d'investigacions sobre esta temàtica.

CONTINGUTS:

1. La transformació del sistema de l'art en el segle XIX. Acadèmies, formació del gust, crítica d'art, revistes i mercat artístic.
2. Visibilitat pública i reconeixement artístic. ¿Genis i muses?
3. Espais de pensament crític: societats d'artistes, cafés, liceus i ateneus.
4. Llocs de plaer i oci burgés. Imaginaris viatgers, flâneurs i flâneuses.
5. Alteritats rebels: hegemonia i poder en l'art modern.
6. Introducció al concepte i abast del disseny en la cultura contemporània. Campos d'aplicació del disseny i la cultura del projecte.
7. Els orígens de la connexió entre art, disseny i societat. El moviment Arts & Crafts i el naixement de la utopia modernista i de la teoria del disseny. De les avantguardes a la Bauhaus.
8. Els centres internacionals del disseny de postguerra. Els pioners del disseny a Espanya durant les dècades de 1950, 60 i 70: l'establiment d'un camp diferenciat i autònom.
9. El Grup Memphis i el disseny postmodern: la crisi dels ideals d'universalitat, racionalitat i funcionalitat. La Nau i l'eclosió del disseny valencià en els anys 80.
10. El disseny criticoespeculatiu i els nous plantejaments socials del disseny des de finals del segle XX. Reptes i respostes del disseny en l'actualitat: el disseny en el marc de la sostenibilitat i l'economia circular.
11. Sessió pràctica: anàlisi de casos documentats en l'Arxiu Valencià del Disseny. Les perspectives d'investigació sobre disseny des de la Història de l'Art.

2. ART, IDENTITAT I GÈNERE

Al llarg de la Història l'art ha servit d'espill i eina autoreferencial dels artistes, que han pogut construir-se com a individus al mateix temps que construïen el món que els envoltava. El concepte d'Identitat constitueix un dels assumptes d'estudi més importants de les últimes dècades en l'àmbit de les humanitats i les Ciències Socials. No menys transcendental es manifesta la noció de gènere que és abordada des d'una perspectiva transversal, com també els estudis decoloniales o la naturalesa del fenomen visual d'acord amb els diferents girs esdevinguts durant les últimes dècades. Tots ells conformen els eixos que vertebraren aquesta matèria.

3. TECNOLOGIA I ESTRATÈGIES DE REPRESENTACIÓ EN EL AUDIOVISUAL FANTÀSTIC

El Fantàstic, contemplat com a categoria estètica o com a gènere artístic, constitueix un fenomen culturalment ric, variat i complex. La Mitologia, principal font del Fantàstic, s'erigeix com la font temàtica principal en la història de l'art. L'art, al seu torn, ha sigut el vehicle fonamental de transmissió i supervivència del mite.

L'impacte social que el Fantàstic com a categoria estètica aplicada té sobre la població mundial, i la importància comercial derivada dels guanys generats per la venda de productes sobre aquest tema (còmics, pel·lícules, videojocs, novel·les, joguets, etc.), justifiquen l'estudi dels principis, mecanismes i estratègies que els cineastes i creadors audiovisuals utilitzen per a materialitzar en la seua obra aquest concepte.

L'assignatura planteja com a objectiu l'estudi de les diferents estratègies de representació fantàstica que el cinema i els mitjans de comunicació audiovisual han adoptat aprofitant la tecnologia que els ha sigut accessible a cada moment històric. El pluralisme metodològic amb el qual es planteja aquesta assignatura permet un enfocament multidisciplinari en el qual estan necessàriament presents la Història de l'Art, la Mitologia, la Història Contemporània, els Film Studies i l'anàlisi audiovisual i, molt especialment, els ODS (Objectius de Desenvolupament Sostenible) aplicables a la docència de la Història del Cinema, concretats especialment en els Gender Studies (Estudis de Gènere) i en la inclusió de la perspectiva multiculturalista contemplant exemples variats dels anomenats Cinemes Perifèrics.

Les sessions docents combinaran l'aproximació teòrica i la pràctica amb la intenció de transmetre un coneixement integral del tema d'estudi.

4. ANÀLISI I GESTIÓ DE L'ART ACTUAL

En l'actualitat conflueixen en l'escena artística dos perfils clarament diferenciats: el del sector professionalitzat i el dels artistes emergents. Cada un d'ells atén a realitats ben diferenciades, amb necessitats i particularitats pròpies. Per tant, perquè en prengueu coneixement és necessari afrontar la seua anàlisi i crítica, així com el paper que desenrotllen els distints estaments i institucions. Així mateix, la gestió, les polítiques culturals i artístiques, la programació, el comissariat, la realització d'exposicions, la tècniques de museologia, conservació i restauració o la didàctica de l'art, són elements fonamentals per al progrés de la creació i la producció artística.

Anàlisi i gestió de l'Art Actual compta com a principal objectiu l'estudi de tots els components que formen part de la creació artística actual, en una clara orientació a la pràctica professional. En este sentit, és necessari reconèixer quina és la situació actual de l'art contemporani, les galeries, el mercat de l'art, la globalització de l'art o la utilització de nous mitjans d'expressió. Així com el coneixement de la museologia i la museografia, els drets d'autor o la conservació preventiva.

VOLUM DE TREBALL (HORES)

ACTIVITATS PRESENCIALS

Activitat	Hores
Tutories	4,50
Teoria	76,50
Seminari	9,00
Total hores	90,00

ACTIVITATS NO PRESENCIALS

Activitat	Hores
Assistència a altres activitats	30,00
Elaboració de treballs individuals o en grup	50,00
Estudi i treball autònom	90,00
Preparació de classes	0,00
Preparació d'activitats d'avaluació	30,00
Resolució de casos pràctics	10,00
Total hores	210,00

METODOLOGIA DOCENT

El desenvolupament de l'assignatura s'estructura basant-se en els punts següents:

- a) Classes presencials: Són lliçons teórico-pràctiques impartides pel professor, a través de mitjans audiovisuals, en les que s'exposen els aspectes essencials de la matèria, sistematitzant la bibliografia.
- b) Assistència a exposicions, visites guiades o conferències de professorat especialitzat.
- c) Assistència a tutories. Els estudiants podran assistir a les hores d'atenció que el professor tinga establides, per a realitzar consultes sobre qualsevol tema o aspecte relacionat amb l'assignatura.
- d) Per a facilitar este treball autònom de l'estudiant i la comunicació constant amb els professors, els cursos de postgrau en la Universitat de València estan integrats en la plataforma d'ensenyament a distància denominada "Aula virtual", que constituïx un recurs de primer orde per a la formació dels estudiants, complementari de les classes teòriques o pràctiques, els seminaris i la resta d'activitats complementàries. A través d'aquesta, docents i estudiants poden mantindre una comunicació permanent, programar activitats acadèmiques i disposar de materials, documents i qualsevol classe d'informació referida als respectius cursos, així com revisar i qualificar les tasques formatives dels estudiants.

les tasques formatives dels estudiants.

AVALUACIÓ

Les competències a adquirir seran avaluades per blocs, corresponent amb cada una de les quatre assignatures impartides en este mòdul, per raó del 20% del total del mòdul.

Un quint bloc correspondrà a un treball d'investigació vàlid per al conjunt del mòdul dirigit per un dels professors del mòdul i avaluat per este, per raó del 20% del total del mòdul. Per a poder realitzar aquesta nota mitjana, és necessari traure un 4, com a mínim, en cadascun dels apartats.

Serà fonamental com a instrument bàsic d'avaluació, l'assistència a totes les classes i la participació activa en aquestes.

Com a mitjà per a l'avaluació i per a la comunicació dels resultats, s'estableix la plataforma Aula Virtual.

Atenent al biaix de cada assignatura es podran tindre en compte els següents sistemes d'avaluació, aïlladament o combinant-los:

I. Treball individual i/o en grup, així com la possibilitat de presentar i defensar projectes d'investigació personals (40%-50%). En este apartat s'avaluen:

Adquisició d'una metodologia científica pròpia de la Història de l'art i la seua adaptació a les

Problemàtiques pròpies de l'art contemporani per mitjà de les fonts documentals, literàries, visuals i audiovisuals.

- Domini de les línies conceptuals proposades en les distintes matèries.
- Presentació de discursos argumentats, ordenats i coherents.

Capacitat de produir hipòtesis interpretatives i d'elaborar, en coherència amb elles, anàlisi i propostes d'interpretació de les obres d'art.

- Destresa en l'aplicació pràctica de les exigències formals d'un treball científic.

II. Seminaris, controls, memòries o recensions crítiques de lectures, material audiovisual i de la bibliografia recomanada; així com memòries d'activitats pràctiques de contacte directe amb els fets artístics contemporanis, i dels seus efectes sobre la formació dels nostres imaginaris, sobre l'activitat expositiva i de promoció artística o sobre el patrimoni i les manifestacions desenvolupades basant-se en els llenguatges específics de les societats industrials (30%-40%). Com a criteris d'avaluació figuren:

Adquisició de coneixements teoricopràctics sobre els canals i les formes de difusió de la creació contemporània.

- Comprensió de la bibliografia general i específica de l'assignatura.

Capacitat d'interactuar amb assagistes i creadors actuals per a establir una comunicació productiva que mantinga i incremente la presència i influència dels historiadors de l'art en els contextos creatius actuals.

- Adquisició d'un esperit analític i crític de la bibliografia i les fonts utilitzades per la Història de l'art.

III. Portafolis (20%-30%). Recopilació dels treballs de l'estudiant al llarg del curs que permet implicar-lo en el procés d'aprenentatge i l'avaluació contínua de:

- Coneixements aplicats a la solució de problemes.

- Capacitat per a localitzar informació i per a plantejar i resoldre problemes en entorns nous.
- Habilitats en progrés al llarg del curs.
- Motivació de l'estudiant i capacitat de superació dels seus èxits.

El sistema general de qualificacions seguirà la normativa de la Universitat de València aprovada pel Consell de Govern del dia 27 de gener del 2004, en compliment dels RR.DD. 1044/2003 i 1125/2003.

BIBLIOGRAFIA

- I.- ARTE Y DISEÑO: LA DIMENSIÓN SOCIAL EN LA CULTURA VISUAL CONTEMPORÁNEA A. Sobre arte del siglo XIX AGULHON, Maurice. Política, imágenes, sociabilidades, de 1789 a 1989. Zaragoza: Prensas de la Universidad, 2016. ARIÈS, Philippe; DUBY, Georges (eds.). Historia de la vida privada. 4: De la Revolución francesa a la Primera Guerra Mundial. Madrid: Taurus, 1990. BRAY, Xavier; SCOTT, Bill; WILSON-BAREU, Juliet. Mujeres impresionistas: la otra Mirada. Bilbao: Museo de Bellas Artes de Bilbao, 2001. BRODSKAYA, Nathalia. El simbolismo. Londres: Parkstones, 2012. DIEGO, Estrella de. La mujer y la pintura del XIX español: cuatrocientas olvidadas y algunas más. Madrid: Cátedra, 2009. FERRER, Mireia. París y los pintores valencianos 1880-1914. València: Universitat de València, 2008. GIL, Rafael; JEREZ, Felipe; LÓPEZ, M. José; ALBA, Ester; FERRER, Mireia. Memoria de la modernidad. València: Diputació de València, 2017. GIL, Rafael; LOMBA, Concha. Olvidadas y silenciadas. Mujeres artistas en la España contemporánea. València: PUV, 2021. GREER, Germaine. La carrera de obstáculos. Vidas y obra de las pintoras antes de 1950. Madrid: Bercimuel, 2005. GUEREÑA, Jean-Louis (ed.). Cultura, ocio, identidades: espacios y formas de sociabilidad en la España de los siglos XIX y XX. Madrid: Biblioteca Nueva, 2018. LOMBA SERRANO, Concha. Bajo el eclipse. Pintoras en España 1880-1939. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2019.
- B. Sobre historia del diseño BALTANÁS, José. Diseño e historia: invariantes. Barcelona: Gustavo Gili, 2004. CHAVES, Norberto. El oficio de diseñar. Propuestas a la conciencia crítica de los que comienzan. Barcelona: Gustavo Gili, 2001. DE FUSCO, Renato. Historia del diseño. Barcelona: Santa & Cole, 2005. FALLAN, Kjetil. Design History: Understanding Theory and Method. Oxford: Berg Publishers, 2010. FLUSSER, Vilém. Filosofía del diseño: la forma de las cosas. Madrid: Síntesis, 2002. FRANCALANCI, Ernesto. Estética de los objetos. Madrid: Machado, 2010. GIORDANO, Dora. Cuestiones de diseño. Equilibrio inestable sobre campos imprecisos. Getafe: Experimenta Libros, 2020. HESKETT, John. El diseño en la vida cotidiana. Barcelona: Gustavo Gili, 2005. INFANTE del ROSAL, Fernando. La autonomía del diseño. Diseño como categoría estética. Valencia. Publicacions Universitat de València. 2018. JULIER, Guy. La cultura del diseño. Barcelona: Gustavo Gili, 2010. MUNARI, Bruno. Diseño y comunicación visual. Barcelona: Gustavo Gili, 2008. RAIZMAN, Davis. History of Modern Design. Londres: Lawrence King Publishing, 2010. SUDJIC, Dejan. El lenguaje de las cosas. Madrid: Turner, 2009. VV.AA. Principios universales del diseño. Barcelona: Edit. Blume. 2011.

- II.- ARTE, IDENTIDAD Y GÉNERO ALIAGA, J. V., (2004): Cuestiones de género, San Sebastián, Nerea. ARAMBURU, NEKANE; SOLANS, PIEDAD; VILLA, ROCÍO DE LA (eds.) (2012), Mujeres en el sistema del arte en España, Madrid, Exit/MAV. BUTLER JUDITH, (2001): El género en disputa. El feminismo y la subversión de la identidad, Madrid, Ed. Paidós. IDEM., (2006): Deshacer el género, Madrid, Paidós Ibérica. IDEM., (2001): Mecanismos psíquicos del poder: Teorías sobre la sujeción, Madrid, Ed. Cátedra, Universidad de Valencia, Instituto de la Mujer. CAMPS VICTORIA (2000): El siglo de las Mujeres, Madrid, Ed. Cátedra, Universidad de Valencia, Instituto de la Mujer. CASTAÑER, XESQUI (2015): Género y videoocreación en el arte contemporáneo, Valencia, Ed. Tirant lo Blanch. COLAIZZI, GIULIA, (2007), La pasión del significante. Teoría de género y cultura visual, Madrid, Biblioteca Nueva. CORDERO REIMAN, KAREN & SÁENZ, INDA (2007): Crítica feminista en la teoría e Historia del arte, Mexico, UNAM. DEEPWELL KATY (ed.) 1998): Nueva crítica feminista de arte. Estrategias críticas, Ed. Cátedra, Universidad de Valencia, Instituto de la Mujer. DIEGO ESTRELLA DE (1992): El andrógino sexuado. Eternos ideales, nuevas estrategias de género, Madrid, La Balsa de la Medusa. DUBERMAN, MARTÍN B., (1997): Queer representations: Reading lives, Reading cultures: a Center for Lesbian and Gay Studies book, New-York, New-York University Press.
- FERNANDEZ GUERRERO, O., (2010), Cuerpo, espacio y libertad en el ecofeminismo. Nómadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas, 27 (3). GANZ NICHOLAS (2006): Graffiti Mujer. Arte urbano de los cinco continentes, Barcelona, Gustavo Gili., Madrid, Ed. Cátedra. HARAWAY, D. (1995): Ciencia, ciborg y mujeres. La reivindicación de la naturaleza, Madrid, Ed. Cátedra. HOLLAND-CUNZ, BARBARA (1996): Ecofeminismos, Ed. Cátedra, Universidad de Valencia, Instituto de la Mujer. LLOPIS, MARÍA, (2010): El Postporno era eso, Barcelona, UHF. MARTÍNEZ-COLLADO, ANA (2005): Tendenci@s. Perspectivas feministas en el arte actual, Murcia, Cendeac. MEZZARA, S. & RAHOLA, F. (2008) La condición postcolonial. Unas notas sobre la cualidad del tiempo histórico en el presente global, en: Estudios Postcoloniales. Ensayos fundamentales, Madrid, Traficantes de sueños. NEAD, LYNDIA (1998): El desnudo femenino. Arte, obscenidad y sexualidad, Madrid, Tecnos. PULEO, ALICIA, H., Ecofeminismo. Para otro mundo posible, Madrid, Cátedra, 2011. POLLOCK, GRISELDA (2010): Visión y diferencia: feminismo, feminidad e Historia del Arte, Buenos Aires, Fiordo. SHIVA, VANDANA (1995), Abrazar la vida. Mujer, ecología y desarrollo, Madrid, Cuadernos Inacabados, 18: Ed. Horas y Horas. SPIVAK, G., (2008). Estudios de la subalternidad, en: Estudios Postcoloniales. Ensayos fundamentales, Madrid, Traficantes de sueños.
- ROSÓN, María, Género, memoria y cultura visual en el primer franquismo, Madrid, Cátedra, 2016. SMITH, Sidonie y WATSON, Julia, Interfaces Women, Autobiography, Image, Performance, The University of Michigan Press, 2002. SONTAG, Susan, Sobre la fotografía, Madrid, Alfaguara, 2006. TAYLOR, Charles, Sources of the self: the making of modern identity, Cambridge, Cambridge University Press, 1989. WHARMAN, Dror, The making of the Modern Self: Identity and Culture in Eighteenth century England, New Haven, Yale University Press, 2004. WOODALL, Joanna, Portraiture. Facing the subject, Manchester, Manchester University Press, 1997
- III.- TECNOLOGÍAS Y ESTRATEGIAS DE REPRESENTACIÓN EN EL CINE FANTÁSTICO BURKE, Edmund, Recherche philosophique sur l'origine de nos idées du sublime et du beau, Paris, Librairie Philosophique J. Vrin, 2009 LATORRE, José María, el cine fantástico, Barcelona, Publicaciones Fabregat, S.A., 1987 LENNE, Gérard, el cine "Fantástico" y sus mitologías,

Barcelona, editorial anagrama, 1974. ROAS, david (ed.), Teorías de lo fantástico, Madrid, Arco/Libros, S.L., 2001 TODOROV, Tzvetan, Introduction à la littérature fantastique, Paris, Editions du Seuil, 1970. CUÉLLAR ALEJANDRO, Carlos A., "Peter Weir y el secreto femenino", Ars Longa, Cuadernos de Arte, valencia, Departamento de Historia del arte, 2000. GARCÍA GÓMEZ, Francisco, el miedo sugerente. Val Lewton y el cine fantástico y de terror de la RKO, Málaga, centro de ediciones de la Diputación de Málaga, 2007 HARRYHAUSEN, Ray y DALTON, Tony, The Art of Harryhausen, New york, Billboard Books, 2006. MALTHÊTE, Jacques y MANNONI, Laurent, L'oeuvre de Georges Méliès, Paris, Editions de la Martinière, 2008 SÁNCHEZ-NAVARRO, Jordi, Tim Burton. Cuentos en sombras. Ediciones, Glénat, S.L. 2000

- IV. ANÁLISIS E INTERPRETACIÓN DEL ARTE ACTUAL Arte Contemporáneo y del Arte Actual (una selección) AZNAR ALMAZÁN, Yayo i MARTÍNEZ PINO, Joaquín. Últimas tendencias del arte. Madrid: Editorial Universitaria Ramón Areces, 2009. BELTING Hans, BUDDENSIEG, Andrea i WEIBEL, Peter. The Global Contemporary art and The Rise of New Art Worlds. Londres: ZKM i Center for Art and Media Karlsruhe, 2012. CRISPOLTI, ENRICO. Cómo estudiar el arte contemporáneo. Madrid: Celeste Ediciones, 2001. DE LA VILLA, Rocío. Guía del usuario de arte actual. Madrid: Editorial Tecnos, 1998. DE LA VILLA, Rocío. Guía del arte hoy. Tecnos, Madrid, 2003. GODFREY, Tony. Painting Today, Londres: Phaidon, 2009 GOMPERTZ, Will. ¿Qué estás mirando? 150 años de arte moderno en un abrir y cerrar de ojos. Madrid: Editorial Taurus, 2013 GUASCH, Anna M^a. Arte e ideología en el País Vasco (1940-1980). Un modelo de análisis sociológico de la práctica pictórica contemporánea. Madrid: Ediciones Akal, 1985. GUASCH, A.M. (ed). Los manifiestos del arte posmoderno. Textos de exposiciones. 1980-1995. Madrid: Akal, 2000. GUASCH, A. M. El arte último del siglo XX. Del posminimalismo a lo multicultural. Madrid: Alianza Forma, 2011. HEARTNEY, Eleanor. Art & today , Londres: Phaidon Press, 2008. HOLZWARTH, Hans Werner. Art Now! Vol. 3, Londres: Taschen, 2008. Qu'est-ce que l'art aujourd'hui?=What is art today?. Beaux-Arts Magazine, Paris: 2002. PATUEL, Pascual. Manual de Arte actual. València: La Nau llibres, 2010.
- PEIRÓ LÓPEZ, Juan Bautista (com.). Desde los 90. (Exposició celebrada a València, Sala Parpalló, 13-XI-2022-11-I-2003). Sala Parpalló, Diputació de València, 2002. www.mcu.es/museos/docs/museosbuenaspracticas.pdf arcobloggers.wordpress.com/2013/01/30/pequeno-analisis-sobre-las-galerias-espanolas
- Arte Actual Valenciano AGUILAR CIVERA, Inmaculada (dir.), Arte valenciano contemporáneo: una recopilación bibliográfica desde 1976. València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 2001. ALIAGA Juan Vicente i GARCÍA CORTÉS José Miguel (comis.). Modos de ver. (Exposició celebrada a València, IVAM del IV al V de 1989 i itineràncies: Madrid, Círculo de Bellas Artes -III al IV de 1988-, Sevilla, Pabellón Mudéjar (Parque Mª Luisa) V al VI de 1988-, Logronyo, Sala de Exposiciones Amós Salvador VII al VIII de 1988-, i Barcelona, Centre d'Art Santa Mònica IX al X de 1988-). IVAM, 1989. ARLANDIS, Javier i MARROQUÍ, David (comis.). Divers. Art Actual i Diversitat Cultural. (Exposició celebrada a València, Universitat de València II-2003 al III -2003 i Castelló, Universitat Jaume I, III-2003 al IV-2003). Universitat de València, Universitat Jaume I, 2003. BLASCO CARRASCOSA, Juan Ángel et al. Plástica valenciana contemporánea. Valencia: Promociones Culturales del País Valenciano, 1986. BLASCO CARRASCOSA Juan Ángel i VILLAESCUSA BLANCA José Vicente (com.). Finisecular. (Exposició celebrada en Mislata, València, Centre Cultural de Mislata, 25-VIII-1898 al 30-IX-1898). Excmo. Ajuntament de Mislata, 1989. CASTRO FLÓREZ Fernando (comis.). Desplazamientos: siete artistas valencianos. (Exposició celebrada a Japó, Mie Prefectural Art Museum, 25-10-1997 al 8-II- 1998). Consorci de

Museus de la Generalitat Valenciana, 1997.

- DE LA CALLE, Román. R. et al. El arte valenciano en la década de los ochenta. Valencia: AVCA, 1993. DE LA CALLE, Romà et alt. Sala Parpalló. 25 anys. (Exposicions celebrades a València, Sala Parpalló: 1ª part 14-XII-2005 al 15-I-2006 i 2ª part 25-I-2006 al 26-II-2006). Sala Parpalló, Diputació de València, 2005. DE LA CALLE, Román. El ojo y la memoria: Materiales para una historia del arte valenciano contemporáneo. València: Universitat de València, 2006. DE LA CALLE, R. (coord.). Los últimos treinta años del arte valenciano contemporáneo. Valencia: Real Academia de Bellas Artes de San Carlos, 2012. Dossier Comunidad Valenciana, Ars Nova, 2002, Barcelona. GARCÍA, Manuel i RAMÍREZ Pablo. Recién Pintado. (Exposició celebrada a Alfafar, València, la Sala Edgar Neville). Ajuntament d'Alfafar i Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, 1983. GARCÍA CORTÉS, José Miguel et alt. Contemporáneo@ 2000: cultura visual en Castellón (Exposició celebrada a Castelló, EACC, 10.XII-1998 al 10-I-1999). EACC, 1999. GIL SALINAS, Rafael (comis.). Cartografías de la creatividad. 100% valencianos. (Exposició celebrada València, Centre del Carme 12-II-2010 al 2-V-2010). Consorci de Museus de la Generalitat Valenciana, 2010. LLORENS, Tomás et al. Mostra Cultural del País Valencià. (Exposició celebrada a Alcoi, diversos espais). Ajuntament d'Alcoi, 1981.
- MARTÍN PRADA, Juan. Otro tiempo para el arte. Cuestiones y comentarios sobre el arte actual. Valencia: Sendemà Editorial, 2012. PEIRÓ LÓPEZ, Juan Bautista (comis.). A contraluz. (Exposició celebrada València, Centre del Carme, VII-2012 al IX-2012 i Alacant, Lonja del Pescado, XI-2012 al I-2013). Consorci de Museus de la Generalitat Valenciana, 2012. PÉREZ, David (comis.). Igualdades y diferencias. Actividad artística y compromiso en el arte valenciano reciente. (Exposició celebrada a Florència, Palazzo Pnucci, 5-IV-1997 al 2-V-1997). Consorci de Museus de la Generalitat Valenciana, 1997. PÉREZ PONT, José Luis (comis.). Puntas de flecha. Nuevas trayectorias en el arte contemporáneo valenciano. (Exposició celebrada València, Drassanes, 04-11-2009 al 13-12-2009). Ajuntament de València, 1999. PÉREZ PONT, José Luis (comis.). Intracity, art públic i mediació social (Exposicions celebrades a diferents municipis: Albai, Torrent, Mislata Picanya, Picassent, Quart de Poblet i Aldaia, des de 1-IX-2008 fins el 23 de gener de 2009). Regidories de joventut dels municipis d'Albail, Torrent, Mislata Picanya, Picassent, Quart de Poblet i Aldaia, 2008.
- PRATS RIVELLES, Rafael (comis.). Heterogénea. (Exposició celebrada a Miami, Centro Cultural Español, 20-I-1997 al 16-II-1997). Consorci de Museus de la Generalitat Valenciana, 1997. PRATS RIVELLES, Rafael (comis.). Geométrica valenciana: la huella del constructivisme. 1949-1999. (Exposició celebrada a València, Sala Parpalló, 10-II-1999 al 24-IV-1999). Sala Parpalló, Diputació de València, 1999. ROS PARDO, José (comis.). Entre los ochenta y los noventa. (Exposicions celebrades a Sevilla, Pavelló de la Comunitat Valenciana, Exposició Universal de Sevilla, V-1992 al VIII-1992). Generalitat Valenciana, 1992. SABORIT, José (comis.). La presencia y la figura. (Exposició celebrada València, Centre del Carme, I-2013 al IV-2013, i Alacant, Lonja del Pescado, VII-2013 al IX-2013). Consorci de Museus de la Generalitat Valenciana, 2013. SILVESTRE, Ricard (coord.). La imagen mundializada ¿una iconicidad global? II Jornadas de investigación. València: Universitat de València, 2011. YVARS, José Francisco (comis.). Un siglo de Pintura Valenciana 1880-1890. (Exposició celebrada a València, IVAM, 20-V-1994 al 10-VII-1994). IVAM, 1994. ZAMORA, Pedro et al. 30 artistas valencianos. (Exposició celebrada a València, Sala d'Exposicions de l'Excm. Ajuntament de València, Delegació d'Arxius, Biblioteques, Museus i Monuments X-1981 al XI-1981)., Ajuntament de València, 1981.

- Comisariado y Exposiciones GUASCH, A.M. El arte del siglo XX en sus exposiciones. Barcelona: El Serbal, 2006. MANEM, Martí. Salir de la exposición (si es que alguna vez habíamos entrado). Ed. Consonni, Bilbao, 2012. O ¿DOHERTY, B. Dentro del cubo blanco. La ideología del espacio expositivo. CENDEAC, Murcia, 2011. ULRICH OBRIST, Hans. Breve historia del comisariado. Ed. EXIT, Madrid, 2009. VV.AA. Comisarios. Historias, prácticas, posiciones. EXIT Books nº 17, Madrid, 2012. VV.AA., Impasse 4: Exposiciones de arte contemporáneo: importancia y repercusión en el arte español, Centre d'Art La Panera, Lleida, 2004. VV.AA., Impasse 8: La exposición como dispositivo. Teorías y prácticas entorno a la exposición, Centre d'Art La Panera, Lleida, 2009. VV.AA., Impasse 9: Escuelas de formación de comisarios: perspectivas y decepciones, Centre d'Art La Panera, Lleida, 2009.